בת-יבלית מצרית Dactyloctenium aegyptium – עשב רע בשדות שלחין

כתבה: **ערגה אלוני**

בת-יבלית מצרית *Dactyloctenium aegyptium* היא צמח עשבוני ממשפחת הדגניים, חד או רב שנתי המשתייך לצמחי C4 המוכרים כיעילים בשמירה על משק המים בגופם. גבעולי הצמח הם קנים חלולים, לרוב שרועים, אלה הנושאים תפרחת הם לעיתים נטויים או זקופים.

מימין: בת-יבלית מצרית בגינה. תמונה ערגה אלוני ©. משמאל: תפרחות של בת-יבלית מצרית. תמונה דרור מלמד באדיבות "צמח השדה" © להגדלה - לחצו על התמונה.

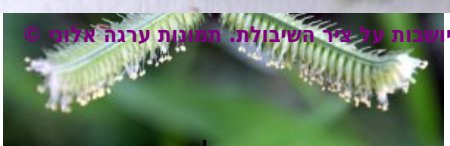
הקנה חלק, בעל מפרקים בהירים בולטים. העלים אופיינים לדגנים: הנדן (החלק המקביל לפטוטרת) תחילתו בצמוד למפרק, יכול היות קצר 2-3 ס"מ, או ארוך כ-5 ס"מ. צורתו כמעטפת הגלולה מסביב לקנה. בהמשכו לשונית, וטרף מאורך. הלשונית המהווה חלק חשוב בהגדרת הדגניים, היא קרומית ונראית כמו שתי אוזניים המצויות בשערות דלילות. העלה מסורג סרגלי, אורכו מ5 ס"מ עד 20 ס"מ. רוחבו 8 מ"מ קרוב ללשונית, הוא הולך ונעשה צר ומסתיים בקצה דק. העלה מבריק, במרכזו עורק ראשי שקוע, ומקבילים לו עורקים דקים. השוליים מחודדים, בצדם התחתון מצויים בשערות קצרות ודלילות.

מימין: עלה של בת-יבלית מצרית – הלשונית בין הטרף לנדן העוטף את הקנה. באמצע: תפרחת זקופה. משמאל: מבנה השיבולת. תמונות ערגה אלוני © להגדלה – לחצו על התמונה.

התפרחת מאוצבעת, מורכבת מ 3–6 שיבולים הנישאים בראש הקנה. אורך שיבולת 2-5 ס"מ והן אינן זהות באורכן. השיבוליות צפופות, מספרן בשיבולת שארכה 3.5 ס"מ כ-60 שיבוליות. הן מסודרות בשני טורים בצד הנוטה כלפי הקרקע. למעלה ציר השיבולת חלק. **בת-יבלית מצרית** פורחת בקיץ. בכל שיבולית 3–5 פרחים, הגלומות שוות כמעט בארכן בעלות מלען קצר מחודד. הגלומות התחתונות אינן נשירות, גדולות מהאחרות. הפרח חסר עטיף, דו מיני. מספר האבקנים 1-3, הזירים בהירים ארוכים המאבקים גדולים נטויים מטה. השחלה עילית בת שתי צלקות. האבקת הפרחים נעשית ע"י הרוח. לאחר ההפריה, מתפתח פרי שהוא גרגר בעל זרע אחד שקליפתו מעורה בזרע העשיר באנדוספרם. לצמח יכולת רבייה מרשים. הוא נובט בקלות מזרעים ומתרבה גם בצורה וגטטיבית ע"י התפתחות שורשים מהמפרקים כאשר הם באים במגע עם הקרקע.

מימין: שיבולים של בת-יבלית מצרית בצידם התחתון בעת פריחה. משמאל: שיבוליות קצרות יושבות על ציר השיבולת. תמונות ערגה אלוני © להגדלה – לחצו על התמונה.

מקורו של הצמח באפריקה באזורים טרופיים וסובטרופיים יבשים עד לחים. משם התפשט לרוב אזורי העולם למעט אזורים צפונים מושלגים.

בית הגידול שלו אינו אחיד. נפוץ בכמות משקעים שנתיים מ- 300 מ"מ ופחות, עד 1,500 מ"מ. גדל בקרקעות עם מרקמים שונים כולל קרקעות אלקליות, ומשמש כצמח חלוץ. מצוי בקרקעות כבדות לחות בשטחים פתוחים ובקרקעות קלות ורדודות. בחורש פתוח, בצדי

דרכים ובשטחים מעובדים. הצמח סביל למליחות לא גבוהה וגדל בעולם גם באזורי חוף מגובה פני הים ל -2,100 מטר.

בארץ נחשב לעשב רע בגידולי שלחין ובגינות מושקות. מצוי ברוב האזורים מהגליל עד דרום הנגב.

לצמח שמושים לא מעטים בעיקר באפריקה באזורים הצחיחים וצחיחים למחצה. נחשב לאחד העשבים העמידים ביותר לבצורת. הוא צומח במהירות, ובעונה הגשומה משמש כצמח מרעה וחציר לבהמות. בשלב מסוים בהתפתחות השיבוליות, הפרי (גרגר) עשיר בגלוקוזידים ציאנוגנטיים, מה שעלול להשפיע ואף להוות סכנה לבעלי חיים המלחכים בשטחי מרעה המבוססים על צמח זה. הפרי בשלב זה יכול להרעיל דגים במקווי מים סגורים. בזרעים שהבשילו, מאכילים עופות המגודלים במשק החי שלהם ערך מזוני רב. הצמח מתאים גם להכנת תחמיץ לבהמות. בשנות בצורת נאספים הגרגרים ע"י האדם לצורך מזון ונאכלים בצורות שונות: גרגרים קלויים שהתרככו, נטחנים לקמח, ממנו מבשלים דייסה הנאכלת עם ירקות או בשר. הגרגרים משמשים גם להכנת משקאות אלכוהוליים.

בכמה חברות בעולם כמו הודו אפריקה ואוסטרליה הצמח משמש ברפואה המקומית. משרה חלקי צמח שהורתחו במים משמש להקלת כאבי גב. מרתח מעלים המעורב בזרעים של כמה צמחים אחרים משמש להאצת הלידה. באוסטרליה, מרתח עלים של **בת-יבלית מצרית** יחד עם עלי הצמח ***Scoparia dulcis*** משמשים תרופה כנגד דיזנטריה.

למרות היותו צמח בעל תכונות מועילות, **בת-יבלית מצרית** מוכרת כאחד מתוך 20 עשבים הנפוצים בעולם, המתחרים בגידולי שלחין כמו בוטנים, כותנה, תירס, ואורז. הוא איננו מין רעיל אך מהירות הצימוח שלו ויכולת ההתפשטות, מרשימה.

נמצא שטמפ' אופטימלית לנביטה הושגה בטמפרטורה שבין 15-25 מעלות צלסיוס. היא ירדה כאשר הטמפ' עלתה. נביטת הזרעים הייתה גבוהה יותר בתנאי מעבדה באור בהשוואה לאלה שלא נחשפו לאור. כאשר הזרעים במעבדה פוזרו ע"פ הקרקע הושגה תוצאת נביטה גבוהה. ככל שהזרעים נזרעו עמוק יותר ירדו אחוזי הנביטה. בעומק 6 ס"מ, לא התקיימה כלל נביטה. מה שמלמד שהקטנת יכולת הנביטה של עשב זה בשטחים המתוכננים להיזרע בגידולי שלחין, יכולה להיעשות ע"י עיבוד הקרקע לעומק,

יתרון נוסף **לבת-יבלית מצרית** כצמח תועלת היא שהוא משמש כמייצב קרקעות חוליות

לצורך ניטור סחיפה כפי שנעשה באוסטרליה.

ספרות:

פינברון-דותן נ ודנין א 1991 המגדיר לצמחי-בר בארץ-ישראל. כנה. ירושלים.

———————————————————————————————

Bhagirath SC 2011 Crowfootgrass *Dactyloctenium aegyptium* germination and response to herbicides in the Philippines. Weed Sci. 59 (4): 512-516.

Chapano C and Mugarisanwa NH 2003 Plants of the Matobo District National Herbarium and Botanic Garden, Zimbabwe pp. 13

Cope TA 1999 Poaceae Flora Zambesiaca 10(2) Pages 163-165.

Davis PH 1965-1988 Flora of Turkey and the East Aegean Islands. Vols. 1-11. Edinburgh Univ. Press, Edinburgh.

Heuzé V Tran G Maxin G and Lebas F 2015 Egyptian crowfoot grass *Dactyloctenium aegyptium*. Feedipedia, a programme by INRA, CIRAD, AFZ and FAO.

Isaiah AM and Komi T 2015 Grasses in the Botswana National Botanic Garden South African National Biodiversity Institute, Pretoria. p.11.

Mapaura A and Timberlake J (eds.) 2004 A checklist of Zimbabwean vascular plants Southern African Botanical Diversity Network Report No. 33 Sabonet, Pretoria and Harare p.102.

Roodt V 2015 Grasses & Grazers of Botswana and the surrounding savanna Struik Nature, South Africa. p.76.

Flora of Pakistan: www.floras.org

Flora of Zimbabwe: www.zimbabweflora.co.zw

==========

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

ציטוט: אלוני ע 2019 בת-יבלית מצרית Dactyloctenium aegyptium – עשב רע בשדות שלחין, פורחי החודש, כתב-עת "כלנית" מספר 6.
https://www.kalanit.org.il/dactyloctenium_aegyptium_sept_2019